

Kritikusok a kritikáról

Gondolatok a könyvtárban

Rovatunk kereteit tágítva, ezúttal nem esszét vagy tanulmányt „gondol” egy szerző egy vagy több műről, hanem négy kritikus gondolkozik hangosan a kritika feladatairól, saját kritikusi meggyőződéséről, személyes és általános alapelveket fogalmaz meg a Kolozsvári Rádió irodalmi szerkesztőjének kérdéseire válaszolva. Hisszük, hogy a mikrofon, a magnószalag kikényszerítette spontaneitás szerencsésen egészíti ki, támasztja alá vagy — miért is ne? — teszi vita tárgyává azt, amit a megkérdezettek (három korosztály képviselői) a maguk szerzői és szerkesztői gyakorlatában mint célt és mint eszközt követendőnek, illetve megengedhetőnek tartanak. Rádióban (és televízióban) elhangzott adások írott dokumentumként való közzését a továbbiakban is, talán az eddigieknél következetesebben, de mindenképpen szelektív módon a *Korunk* — mint lehetőségei bővítésének egyik ígéretes módját — feladatának tekinti.

Bisztricsányi Klára: Vendégeink, Szilágyi Júlia, Marosi Péter, Kántor Lajos és Egyed Péter, valamennyien kritikusok. Arra voltam kíváncsi, miben látják a romániai magyar irodalmi kritika szerepét, milyen a jó, az építő kritika, mikor hasznos szerintük az irodalmi vita. Először Marosi Péteré a szó. Mindenekelőtt pályafutásának főbb állomásait vázolja.

Marosi Péter: Az az érzésem, tulajdonképpen szigorúan szakosítottam magam. Nem tudatosan, hanem úgy alakult az életem, hogy fiatalkori tapasztalataim, élményeim hatására, meg aztán az *Utunknál* is kimondottan a romániai magyar irodalom kritikusa lettem, maradtam, és azt hiszem, az is maradok már az életben. Persze Áprily Lajoson, Bánffy Miklóson és Tamási Áronon nevelkedtem, de egész fiatalon, 16–17 éves koromban közelebb éreztem már magamhoz a Nagy István, Salamon Ernő, Asztalos István és Horváth István nemzedékét.

B. K.: Miért?

M. P.: Miért esküsznek nálunk a beatzenére egyesek, mások pedig továbbra is a valcernél vagy a tangónál maradtak? Éppen olyan divat volt az én ifjúkoromban a népi, a szociográfiai vétetésű irodalom felé tájékozódni, mint ma hosszú hajat viselni vagy farmernadrágban járni. Mindenki meg akarta akkor „menteni” a falut, mindenki meg akarta „menteni” a népet akkor az iskolákban, az egyetemeken is. Mikó Imrécéknek, László Dezsőéknek még elsősorban Szabó Dezső volt a „prófétájuk”. Az én nemzedékemé már Németh László. Rám tehát fiatalabb koromban mindenekelőtt Németh László tanulmányai hatottak (nem a drámái), azután a regényei, a prózája. Jött aztán egy nemzedék is, amellyel tulajdonképpen együtt indultam. Az erdélyi magyar irodalomra emlékezve tettük meg az első lépéseket 1944 után együtt a romániai magyar irodalomban, tehát a szocialista Románia irodalmában. Lényegében Sütő Andrással, Szabó Gyulával és társaikkal indultam el az irodalmi pályán; elsősorban az ő kritikuskunknak tekintettem magam. Sütő volt olyan udvarias, hogy 1977-ben faksimilében publikált egy 1948-as levelezőlapot, amelyen sürgettem, hajtsa végre minél hamarabb első novelláján a Gaál Gábor által kért javításokat, de hozzátettem, hogy siessen nagyon, mert szerintem az ő írásával, ezzel az írással „kezdődik” az új romániai magyar irodalom... Félre ne értsen, nem akarom azt mondani, hogy Sütőt én fedeztem fel. Természetesen Balogh Edgár fedezte fel és Gaál Gábor fedezte fel Sütőt is, de ez az 1948-as levelezőlap az első — írott — jelzése annak, hogy mennyire Sütőékhez tartozónak tekintettem magam indulásunkkor. Láng Gusztáv mindig azzal gyanúsít, barátilag, hogy örökre a Sütőék kritikusa maradtam, és az Ő írásaikhoz mérek aztán mindent a romániai magyar irodalomban. Ha pedig meg kéne határoznom, hogy ki is az az író, akiről legtöbbször és legszívesebben írtam, akit tehát legközelebb érzek magamhoz, akkor

A Kolozsvári Rádióban 1980. július 10-én közvetített adásnak a résztvevők által véglegesített változatát közöljük.

Szabó Gyuláról kellene beszélnem. Sokszor „vádolnak“ azzal, hogy Szabó Gyula minden könyvéről írtam, hogy teljesen Szabó Gyulára „szpecializáltam“ magam. Ezt már-már én is kérdésessé tettem magamban; hogy hát szabad-e valakinek valaki minden írásáról írnia, szabad egy egész írói pályát ilyen makacsul nyomon követni. Nemrég került aztán kezembe Schöpflin Aladárnak a Móricz Zsigmondról szóló kötete, és láttam egy barátságot, amely azon alapult, hogy Móricz eltúrte Schöpflin ragaszkodását, Schöpflin pedig Móricz pályájának minden szakaszáról, minden jelentős művéről elmondta, megírta a véleményét. Azt hiszem, én is így voltam és vagyok Szabó Gyulával; ez azonban egyáltalán nem zárja ki, hogy — hosszú viták után — ne tudtam volna eljutni a *Forrás* első, második vagy harmadik nemzedékének az írásaihoz is. Azt hiszem, cikkeim bizonyítják, hogy éppen úgy tudom szeretni Király László írásait, mint a Szabó Gyuláéit. Szilágyi Domokosról azonban sohasem tudtam olyan döntő dolgokat kimondani, mint mondjuk K. Jakab Antal, azt viszont tankönyvbé írtam, hogy szerintem is a hatvanéves romániai költészetnek, az erdélyi magyar költészetnek nem volt és nincs bonyolultabb s gazdagabb fejezete, mint az, amelyik a Szilágyi Domokos tolla alól került élénk. Az általa versbe írt életérzés a leegyetemesebb, a legjelentősebb hozzájárulás a magyar irodalomhoz és e tájak irodalmához akkor is, ha valamennyi erdélyi magyar költő életművét figyelembe vesszük. Ezzel azonban eljutottunk már a mai napokhoz. Bizony, mostanában nagyon harcolok magammal és környezetemmel azért, hogy Szócs Gézákat is megértsem még. De hát Szócs Gézát talán legjobban értem és legjobban meg tudom közelíteni az övéi közül, szeretném azonban jól érteni Adonyi Nagy Mária verseit, a Vásárhelyi Gézáét, szeretném szeretni Cselényi Béláét is... Hogy sikerülni fog ez nekem, nem tudom még, de az az érzésem, ha jól szám-ba veszem lehetőségeimet, ez lesz az utolsó nemzedék, amelyikhez még (nem fel, hanem) le tudok zárkózni, mert „fel“ a Nagy Istvánék nálam tíz évvel idősebb nemzedékéhez zárkóztam; ehhez — az 1919 óta legalábbis hatodik — nemzedékhez már „lezárkózom“, s ez a „le“ nem minőség, hanem életkor kérdése.

B. K.: Kritikus tevékenységében milyen elveket vallott a magáénak Marosi Péter? Véleménye szerint milyen a jó kritika, és mikor romboló hatású?

M. P.: Nincs romboló irodalomkritika, csak sértődékeny írók vannak, csak sértődékeny társadalom van. Nagy általánosságban két csoportra lehet osztani a kritikusokat. Azokéra, akik odamennek, és gratulálnak a gyalogjárónak, hogy szabályosan közlekedik, s a megfelelő zöld fénylő megy át az úttesten, és azokéra, akik egyetlen kritikus hivátságuknak tekintik, hogy folyton ráfűtyülnek azokra, akik tilosban, a vörös fénylő mennek át. Ez a Szócs István meghatározása, Szócsöt plagizálom. Szerinte ugyanis teljesen hiábavaló az olyan kritika, mint az enyém, amely elmondja azt is, ami jó, ami a kritikus kedvére való egy műben. Szócs szerint a kritikus feladata folytonosan a támadhatót, a vitathatót felmutatva tartani igazolomban az irodalmat, és folytonosan az író és az olvasó ingerlével járulni hozzá az irodalom alakításához. Engem persze legalább olyan rossz embernek tartanak a megbírált írók és barátai, mint Szócsöt, de az az érzésem, hogy engem az *Utunk*hoz inkább „jó embernek“ szerződtettek, a szónak abban az értelmében, hogy akiknek az írásait szeretem, akiknek írásai közel állanak hozzám, elsősorban azoknak a művét akarom támogatni, kiemelni, értékelni. Ha megnézem azt a sok száz cikket, amit harminchárom év alatt az *Utunk*nak írtam, többségük tényleg támogat valakit, felmutat valamit...

B. K.: Kántor Lajos hogyan fogalmazná meg kritikus hitvallását?

K. L.: Én nem annyira hitvallást fogalmaznék, mert azt hiszem, hogy elég sok ars poetica, ars critica jelent már meg az elmúlt években, és ehhez viszonyítva sajnos elég kevés olyan kritika, amely kellő mértékben igazolná ezeket a nyilatkozatokat. Inkább azt mondanám, hogy milyenfajta kritikát nem szeretek — természetesen a mi hazai magyar gyakorlatunkra, a mi lapjainkban megjelenő kritikákra gondolva elsősorban. Nem szeretem a személyeskedő kritikát, nem szeretem azt a fajta kritikát, amelyik akár az író, akár egy kritikustárs szándékát vizsgálja, állítólagos szándékát magyarázza, értelmezi. Mert végül is az irodalomban — akár szépirodalomról, akár esszéről vagy kritikáról van szó — a megjelent írás számít; és ha az ember tudja is, vagy feltételezi is a szándékot, akkor sem ennek a kifejtése a feladata, ez nem az irodalomkritikára tartozik (magánemberként érdekelhet minket, de semmiképpen sem helyettesítheti az irodalomkritikai vitákat). Ugyanakkor nem szeretem azt a fajta albatárságot — mert annak kell neveznem —, amikor valaki vagy valakik mindenkiel szemben nagyon bátrak, és nagyon határozottan, kegyetlenül, kérlelhetetlenül mondják el véleményüket, egészen egy bizonyos hivatalos szintig; de ha valaki bizonyos társadalmi pozícióban van, akkor már elhallgatnak, azokról a szerzőkről nem írnak, vagy egészen másképpen írnak, nem úgy, ahogy az illetőktől, a „megfélemlíthetetlen kritikusoktól“ elvárná, joga-

san, az olvasó. Nem vagyok híve a simogató kritikának. Véleményem az, hogy a kritika elsődleges feladata véleményt mondani, állást foglalni, épp ezért nem szeretem azt a fajta kritikát sem, amely mindenféle hókuszpókusz mögé rejtőzik; nem szeretem az olyan fajta teoretizáló kritikát, ahol már a kritika tulajdonképpen megszűnik, és az olvasó, de maga a bírált szerző sem tudja kiolvasni, vagy csak nagyon nehezen, hogy az illető kritikusnak mi a véleménye arról a könyvről, arról a szerzőről; nyilván nem arról van szó, hogy tanácsot adjon, hiszen a tanácsot mindenkinek magának kell megkeresnie, illetve a továbbjárható utat megtalálnia, viszont hogy a kritikus a véleményt kifejezze, mégpedig egyértelműen fejezze ki, mondjon véleményt, azt jogosan el lehet várni a kritikától. Nem tartom egészséges jelenségnek azt, hogy nálunk majdnem mindenki menekül a véleménymondás elől, vagy aki nem menekül, annál alkati okokkal vagy nem tudom én mivel magyarázható ellenszurkolás formájában kifejezett rosszindulat érvényesül. Én azt a kritikust sem tudom igazán értékelni, tisztelni, aki nem tud örövendeni, ha egy jó művet olvas. A dolgok összefüggnek; kell tudni szigorúan véleményt mondani, visszautasítani, élesen, nyíltan és határozottan bírálni, de a kritikus magatartáshoz hozzátartozik az, hogy tudjon felmutatni műveket; ime, ez az, amit én fontosnak tartok, amit én szeretek, ezért és ezért. Tehát nem üres lelkenedésre, hanem elemző és indokoló értelmezésre és elemzésre gondolok. Hát szóval, ha valakit érdekel, akkor ezekről a kritikákról mondott negatív véleményből kiolvashatja az én kritikai ars poeticámat, ars criticámat, azt az elképzelést, amit szeretnék magam is megvalósítani, gyakorolni. Sajnos, egyre több az embernek az olyan feladata, ami elvonja a rendszeres olvasástól és a rendszeres kritikai gyakorlattól, márpedig ez az alapfeltétele annak, hogy az ember megpróbáljon bizonyos elveket érvényesíteni a gyakorlatban; legyen ideje nemcsak írni, de olvasni is.

B. K.: Kővetkezzék most Szilágyi Júlia.

Sz. J.: Itt van a kezemben egy könyv, még meg sem száradt rajta a nyomdafesték, ebben a pillanatban hozta fiatal szerzője: Egyed Péter. Csodálatos címe van a könyvnek: *A szenvedés kritikája*. Úgy érzem, hogy kifejezte — programatikusan —, mert kötete címéül választotta, azt, ami már régóta lappang bennem, hogy minden kritika a szenvedés kritikája. Mert kétféle szenvedés van: pusztító szenvedés, romboló szenvedés, ami tönkreteszi az embert, és van alkotó, teremtő szenvedés —, ezt minden ember ismeri, aki tud a maga és a mások szenvedésével valamit kezdeni, aki ki tud sajtolni valamit a szenvedésből, ami ajándék lehet az emberek számára és hozzásegíti őket ahhoz, hogy legyűrjék a sötét erőket, hogy túl a szenvedésen, a betegségen, a halálon, ahogy Thomas Mann mondja, újra folytassák az örök küzdelmet az emberi méltóságért. Ez lenne az egyik mondanivalóm, a másik pedig, hogy egy kicsit a komolyról — vagy komorról — tréfásabbra fordítsuk a szót, felteszem magamnak időnként azt a kérdést, hogy milyen a jó kritika. Különböző válaszok vannak rá. A szerző szerint az, amelyik dicséri őt. A szerző ellen-felebarátai szerint az, amelyik szidja. A közönség szerint az, amit meg lehet érteni. A szakma szerint az, amit nem lehet megérteni. A szerkesztő szerint az, ami beillik az éppen adott szerkesztőségi koncepcióba. És a döntő elvárásokról nem is szóltam. Lehet-e mindezt az igényt kielégíteni? Nem lehet. Ez is hozzátartozik a kritikus közérzetéhez. Mit mondhatnék még? Nagyon érdekes, fontos könyvek jelentek meg ebben az évben, és az az érzésem, hogy a kritika számára kitűnő alkalmakat szolgáltatnak arra, hogy gyakorlati működésükben fogalmazzák meg a kritikai hitvallásukat, mert minden könyvvel újrakezdődik ennek a megfogalmazása. Hivatkoznék itt Deák Tamás tanulmánykötetére, Mózes Attila monográfiájára is, regénynek is tekinthető nagyon szép könyvre, arra az antológiára, amelyet Gyimesi Éva a romániai magyar költészet 60 évéből állított össze, Balla Zsófia verseskönyvére és egy csomó mindent fel sem tudok sorolni, mindenesetre jelzi, hogy irodalmunk színvonala töretlen, és mondhatnám azt is — túlzás nélkül, azt hiszem —, hogy felfelé ível, s ez nyilván minden kritikust arra ösztönöz, hogy méltó legyen a szövegekhez, amelyeket olvas, amelyeket élvez, vagy amelyekkel vitába kell szállnia. Egy kritikusom azt mondotta, hogy nem vagyok kritikus, hanem tanulmányíró vagyok, és mint ilyennek az eszményem, a kritikai eszményem a műveltség. A szövegből a továbbiakban nem derült ki, hogy ezt elismerésnek szánja vagy elmarasztalásnak, akár így, akár úgy lenne, én mindenesetre vállalom. Úgy érzem, hogy ez az a hivatás, amely a látszólagos szerénytelenségét csakis a műveltség iránti alázattal tudja ellensúlyozni.

B. K.: Ha azt kérném Szilágyi Juliától, hogy röviden fogalmazza meg: mi a kritikus elsődleges feladata, mit válaszolna?

Sz. J.: Nagyon röviden: igazat mondani.

B. K.: A Facla Kiadónál látott napvilágot Egyed Péter második kötete. Címe: *A szenvedés kritikája*. Arra kérem a szerzőt: ajánlja olvasói figyelmébe.

Egyed Péter: Aki a '20-as évek irodalmával és ennek a századnak az irodalmával foglalkozik, igen jelentős alkotók életművében egybevágó motívumokra bukkan. Elsősorban Füst Milánnak a nevére gondolok itt és nem kevésbé T. S. Eliotnak a művére, akiknél számomra meglepő módon ugyanaz a motívum bukkan fel: Füst azt mondja, hogy az ő élete, munkássága, alkotása csak szenvedés és munka volt, s mégis ebből kellett költészetének, egy igen jelentős költészetnek születnie, Eliot pedig azt mondja, hogy maga a civilizáció szenvedés, és ennek ellenére kötelesek vagyunk nyelvünket, irodalmunkat, a művészetet szolgálni. Megemlíthetném József Attila nevét is, aki szintén kísérletes módon ugyanazt írja. A feladat ez volt: az esztétikai általánosítás szintjén megtalálni azokat a kategóriákat, amelyek a szenvedésből esztétikai elvet teremtenek. Következtéseim azok voltak, hogy nyilván a költészet sem maradhatott mentes ennek a századnak a borzalmas konvulzióitól, a két világháborútól s egyéb világmérteű, országos és magát az emberi pszichológiát érintő lelki megrázkódtatásoktól, tehát a költészet motivációs rendszerébe a szenvedés esztétikai elve belekerült. Ennek szenteltem e könyvnek a legjelentősebb tanulmányát, a Füst- és az Eliot-életmű találkozásáról szóló esszét, amelynek a címe tulajdonképpen *A szenvedés kritikája*. Amennyiben a költészet megszületik, mégpedig nagy költészet születik, az mindenképpen, mint tárgyi eredmény, mint a széphez, a művészethez tartozó, de az eredetét megőrző módon tartozó eredmény, mindenképpen a szenvedés kritikája.

B. K.: Engedje meg Egyed Péter, a költő és tanulmányíró, hogy a kritikust is megfaggassam egy kérdés erejéig. Mi a kritikusi hitvallása?

E. P.: Hát a kérdés elkésett, amennyiben a kritikusi pályámat, azt befejeztem. De én azt szerettem volna, hogy idestova tíz éve, amióta ezt a műfajt műveltem, filozófiai kritikát műveljek, tehát nemcsak a szűkebb értelemben vett romániai magyar irodalom kiemelkedő könyveit, műveit kritikailag számon tartani, az irodalomnak és a közönségnek az értéktudatát alakítani vagy befolyásolni, hanem elsősorban megnézni azt, hogy mi ennek az irodalomnak a helye, a szerepe a magyar irodalom egészében, az európai irodalomban; hát a világirodalomra még nehéz tekinteni, de mindenképpen fontosnak találtam azt, és azért szerettem volna elsősorban filozófiai kritikust lenni, hogy egynéhány barátommal és kritikustársammal együtt létrehozzuk ennek az irodalomnak egy olyan sajátos esztétikai értékrendszerét, egy olyan sajátos esztétikai tudatát, mely lehetetlenné teszi azt, hogy mindenféle külső, nem az irodalomhoz, nem az esztétikához tartozó olvek és szempontok ezt az irodalmat, annak a legmélyebben esztétikai céljait befolyásolhassák. Nyilván számos olyan könyvről írhattam, amelyek megérdemelték a tanulmányokat és amelyek összességükben tekintve, most már bizvást állíthatom, hozzájárultak egy sajátos, a '70-es évekre jellemző, a megnövekedett művészeti és közösségi felelősségre jellemző értéktudat kialakításához.

B. K.: Komolyan gondolja, hogy befejezte kritikusi pályafutását?

E. P.: Nagyon komolyan gondolom, mert most már végre a szakmámmal is szeretnék foglalkozni, és néhány olyan tervem van, amelyek régóta kísértének, amelyek régóta dolgozom; filozófiai tanulmányokat szeretnék írni a közeljövőben, és hát ezen belül is számos egyéb cél adódik, amelyeket másokkal együtt mind meg szeretnék valósítani.

B. K.: A kritikák gyakran hosszan gyűrűző irodalmi vitákat robbantanak ki; nálunk az irodalmi viták időnként olyan hangnemet ütnek meg, amely véleményem szerint megengedhetetlen. Marosi Péternek mint az *Utunk* szerkesztőjének mi erről a véleménye?

M. P.: Megint abból indulok ki, amit az előbb mondtam. Úgy érzem, jó embernek, köszöntő embernek és temetési beszédeként mondó embernek vagyok alkalmazva az *Utunk*-nál, mégis szerintem vitáinknak egy hibájuk van: nem elég élesek! Szerintem ugyanis egy irodalom csak a nagyon szókimondó, a teljes véleményt, sokszor szubjektív dühöket is kifejező vitákkal megy előre. Kérem...

B. K.: Tehát aláírja a személyeskedéseket?

M. P.: Nem személyeskedések ezek.

B. K.: De igen, azok.

M. P.: De hát a költő is személyeskedik. Szakadatlanul. Hogy is mondjam? Csak a kritikusk szubjektumának a teljességében megnyilvánuló vélemény az, amire reagálnak, amit el is olvasnak. Magának — az az érzésem — fogalma sincs arról, milyen kevesen olvassák az irodalmat. Úgy általában.

B. K.: Nem hinném, hogy kevesen. Én még hiszek az irodalom erejében.

M. P.: Én is hiszek benne, de megdöbbentő tapasztalataim vannak, mennyire visszhangtalan keletkezésének pillanatában általában az irodalom, és mennyire visszhangtalan aztán... a kritika. Szerintem az a körülmény, hogy például nemrég Rácz Győző és Szócs István lényegében egész emberségüket, egész kritikái alkata-

kat érvényesítve kerültek szembe nyilvánosan egymással, az hasznára lesz ennek az irodalomnak. És az ilyesmi többet használ, mint egy csomó udvarias eszmefuttatás. Mindez elvezet még az *Utunk* „Levélváltás” rovatának az értékeléséig is. Minket minden évben számtalanszor megtámadnak, néha kitűnő írók is, akik egyenesen erkölestelennek nevezik K. Jakab Antal „Levélváltás”-át. Minden író—olvasó találkozáson felvetik nekünk, hogy miért engedjük, hogyan közölhetjük a nyolcadik oldalon azokat a válaszokat. Szerintem K. Jakab Antal azzal, hogy a legrosszabb dilettantizmust megkülönbözteti az amatőrségtől és az alkotástól, hogy a giccsét elkülöníti az igazi hatástól, hogy helyesírást követel meg levelező partnereitől, hogy kicsüfolja a stílus pongyolóságait, szerintem K. Jakab Antal mellett, hogy a mai romániai magyar irodalmi sajtó legolvasmányosabb hasábjait írja, többet használ az izlésre, igényességre való nevelés terén, mint... az egész romániai magyar irodalomkritika, együttvéve.

B. K.: És még egy vélemény a vitákról. A mikrofon előtt ismét Kántor Lajos.

K. L.: Bizonyos dolgokat nem lehet szó nélkül hagyni. Nem helyeslem azt, hogy időben és terjedelemben vég nélkül folyjék egy-egy olyan vita, amelyben részben, nagyrészt arról van szó, hogy kinek van igaza (hány százalékban van igaza) és kinek nincsen, de amikor széles körben elterjedt lapokban jelennek meg negatív hatású megnyilatkozások, meggyőződésem, hogy állást kell foglalni ezzel kapcsolatban. Nem jó az, ha valakinek, mit tudom én miért, privilégiuma az, hogy bármit mondhat, úgysem fog senki válaszolni rá, vagy mert nem akar, vagy mert nem mer, vagy a lapok elzárkóznak az elől, hogy az illetővel vitába szálljanak. Ez a tudat eleve nem jó, nem egészséges — az irodalmi élet egésze szempontjából. Sem az írók, sem az olvasók szempontjából. Viszont határt kellene szabni ezeknek a vitáknak; anélkül, hogy korlátoznánk a véleménymondás szabadságát, gondolni kellene azért a szerkesztői felelősségre. Véleményem szerint ezt nem mindig gyakorolják. Persze, az ún. szerkesztői felelősségnek is megvannak a túlzásai, amikor eleve nem akarunk valakit megbántani, mert az jó fiú vagy „különben” tehetséges, vagy a barátunk, vagy magasabb szempontok érvényesülnek e „figyelmességben”. Nem, ezzel abszolút nem értek egyet, de az olyanfajta durvaságokat, amelyek aztán magukkal hozzák a viszonturvilást, azokat lehetőleg szerkesztői beavatkozással — és nem másfajta beavatkozással! — a munkatárssal való megbeszélés folyamán ki kellene küszöbölni lapjainkból.

B. K.: És meg kellene tanulni vitatkozni.

K. L.: Igen, hát ez fontos volna; persze, ennek az a feltétele, hogy gyakoribbak legyenek a viták, és nemcsak írásban, hanem szóban is. És ne annak legyen igaza, aki hangosabban kiabálja, hogy „te vagy a hülye”, hanem az érvek hassanak. Hát ez persze nemcsak az irodalomra érvényes, hanem általános igény, egy olyanfajta közéleté, ahol az érvek és a racionalizmus győz, nem pedig az indulatok.

Jogismerettől jogtudatig

Bevallom, sokáig azt hittem, hogy ez a szólásmondás: „Akinek Isten hivatalt ad, annak ész is ad hozzá” — magyar ajkon született, és az urambátyámos idők tehetségben és szakutadásban nem éppen dűskáló tisztviselőjét vette célba. Csak megerősített ebben a hitemben az a fülem hallatára születő anekdota, mely szerint a galileista múltú jogászprofesszor emígyen gratulált új kollégájának, aki köztudottan nem tudományos eredményei alapján jutott egyetemi tanszékhöz: „Te most professzorként bizonyára abban reménykedsz, hogy akinek Isten hivatalt ad, ad hozzá ész is. Hát tévedsz, barátom! Tudj meg, hogy ez csak a *Regnum Marianum*ban volt érvényes. Ennek már vége! És különben

is: tudomásom szerint te ateista vagy.”

Nagy volt tehát a meglepetésem, mikor erre a magyar fejleménynek tartott szólásmondásra Hegelnél bukkantam rá, mégpedig *A jogfilozófia alapvonalai* című műve előszavában. A német filozófus „régí tréfának” nevezi, és az állami életben tapasztalt ama sekélyes magatartás jellemzésére idézi, amely mindent megtesz annak érdekében, hogy kiebrudalja a közéletből az elméleti gondolkodást, a filozófiailag megalapozott jogi szemléletet.

Hegel magát a tudományt is ludasnak tartja abban, hogy „szinte tisztességtelen dologgá lett az állam természetéről még filozofikusan beszélni”. A jogfilozófia ellaposodott, és magát az

igazság megismerését egyre többen nyilvánították balga reménységnek.

Szociológiai tény, hogy a kapitalista társadalmi viszonyok uralma idején nálunk is fagyos bizalmatlanság vette körül mindazt, ami a jog fogalomkörébe tartozik. A nép, miközben hűséggel alkalmazkodott a maga kisközösségei (család, szomszédság, falu, munkáskollektíva) irántlan szabályaihoz, gyanakvással tekintett mindarra a szabályozásra, ami az állam és a helyi közigazgatás akaratából jött létre, és az egész jogéletet végérményben ügyvédek csűrész-csavarásának tartotta, ahol sohasem az igazság napvilágra jövedele a fontos. Az értelmiség, jöllehet soraiból bőségesen kerültek ki jogászok, s a „jogi világnézet” általában jellemzője volt a burzsoá társadalomnak, meglehetősen szkepszissel tekintett a jog elméleti kérdéseire. Sokat mondtunk, ha azt állítjuk, hogy beérte a törvények ismeretével. A jogviszonnyá transzformálódott társadalmi viszonyok elméleti megközelítésére kevesen vállalkoztak, illetőleg a tudomány ilyen irányú próbálkozásai még a szakkörökben sem keltettek számottevő visszhangot. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a két világháború közötti időben a magyar értelmiségnek (köztük a jogászoknak) csak elenyészően vékony rétege figyelt fel Horváth Barna vagy Bibó István jogelméleti fejtegetéseire.

A nagy társadalmi átalakulások, a tulajdonviszonyokban, az emberi közösségek szerkezetében bekövetkezett változások hamarosan nyilvánvalóvá tették, hogy a jogtudomány az élet eleve nébe vágó társadalomtudomány, az új jogi gyakorlat pedig magatartási szabályok egészen új rendszerét és logikait rendjét építi be a társadalmi valóságba. A dolgok természetéből következően a szocialista építés kora jogtudományának elsőrendűen a kodifikációs feladatokra kellett összpontosítania figyelmét, hiszen az új társadalmi viszonyok normatív szabályozása nem tűrhetett semmiféle halasztást. Persze, a szocialista kodifikáció meghatározott történelmi feltételek között (kelet-európai sajátosságként sokszor kellett vállalkoznia feudális jogi elemek felszámolására, illetőleg a felelős polgári átalakulás beteljesítésére) ösztönzően hatott az elméleti munkára, az új igényekkel szembenező tudományos kutatásra.

E kutatómunkában a szocialista országok jogtudósai bizvást támaszkodhattak egymás eredményeire és tapasztalataira. Ebben az összefüggésben a nemzetközi tudományosság eredményének is kell tekintenünk a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetben készült *Állam- és Jogtudományi*

Enciklopédiát.^{*} A közel 1800 nyomtatott lap terjedelmű kétkötetes munka szerkesztői bizottsága (Szabó Imre főszerkesztő, Kovács István, Eörsi Gyula és Nagy Lajos szerkesztő), valamint hatvanöt szerzője arra vállalkozott, hogy betürendes rendszerbe foglalt szaktanulmányokban mutassa be az állam- és jogtudomány szakágazatait, a joggyakorlat legfontosabb intézményeit.

A mű — amint azt az előszóban is olvashatjuk — nem a jogkereső nagyközönség számára készült, rendeltetése kifejezetten szakmai, illetőleg tudományos: „Nem címszavakban gondolkodik tehát, nem meghatározásokat, körülírásokat ad (ezért is hangsúlyozzák a szerkesztők a műfaji különbséget a *lexikon* és az *enciklopédia* között), hanem meghatározott tárgykörben elvi-elméleti igényű teljes tanulmányokat tartalmaz.” Az *Enciklopédia* a magyar állam- és jogtudomány eredményeit összegezi, de valamennyi szerzője figyelemmel kíséri és szócikkjei mondandójába beépíti a kérdéskör nemzetközi összefüggéseit és irodalmát. Közben a szerzők következetesen hasznosítják az egyetemes jogtudomány eredményeit az ókortól napjainkig, különös hangsúllyal vizsgálják és vetik egybe a szocialista országok állam- és jogtudományi intézményeit, illetőleg irodalmát. Ezek között a komparatiztikai fejtegetések között gyakran találunk hivatkozást a román jogtudomány eredményeire. Látszik, hogy a szerkesztők és a szerzők közül többen is ismerik a román nyelvet, és behatóan tanulmányozták a román jogtudomány jelesei-nek műveit.

A második világháború utáni évtizedekben megnőtt a nemzetközi jog jelentősége, következőképpen felerkenté tudományágnak az irodalma is. Az *Enciklopédia* feltétlenül hangsúlyozandó érdeme, hogy ennek a fejlődésnek minden eredményét hasznosítja. Kezdve *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatától* el egészen a világéke megörzését célzó újabb és újabb jogi aktusokig ismerteti és elméletileg feldolgozza a nemzetközi jog alapelveit, intézményeit, a nemzetközi szervek szerepét a mai államközi kapcsolatokban és az emberek környezetének jogi védelmét.

A szócikkekben az elvi, elméleti megalapozáson van a fő hangsúly, de ugyanakkor érvényes bennük a történetiség elve, s a szerzők fogalomtörténeti és tudománytörténeti tájékoztatással nem maradnak az olvasó adósai.

E sorok írója sajátos ekleklódésénél fogva az *Enciklopédia* forgatása közben

^{*} Állam- és Jogtudományi Enciklopédia. Főszerkesztő Szabó Imre. I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

éppen arra figyelt, hogy a szerzők, miközben sajátos szaktudományi vizsgálódásuk kívánalmainak megfelelően a társadalmi-emberi lét bizonyos vonatkozásait szükségyszerűen elszigetelik, milyen egyöntetűséggel kerültek el az atomista redukciót, hogy aztán visszakapcsolva a társadalmi totalitásra, organikus egészként szemléljék és értelmezzék a társadalmat s benne a jogot mint magatartási szabályt és mint intézményt. Ennek sikeréhez nagyban hozzájárult a fogalmi tárgyalás interdiszciplináris megalapozása és a genetikus-történelmi módszer egyidejű érvényesítése.

Az imponálóan gazdag tartalmú és gondosan szerkesztett mű meditációra serkenti a nem jogászt is.

Ha arra gondolunk, hogy a magyar társadalomtudományok fejlődésében, az eszmétörténetben a középkori jogtudó értelmiségtől kezdve a humanizmus, a felvilágosodás, a polgári demokrácia korszakán át egészen a proletárforradalmak századáiig milyen nagy szerepe volt a jogtudománynak, hogy a nagy jogásziprofesszorok forradalmi nemzedékeket neveltek fel, az is nyilvánvalóvá lesz számunkra, hogy e tudomány eredményeinek összefoglalása a gondolkodás történeti-társadalmi funkciójának a természetéről is fátylakat lebbent fel, és bizonyára serkentően hat mindarra az igyekezetre, mely a társadalomtudományok általános törvényeinek a megragadását tűzi célul maga elé.

Az erdélyi társadalompolitikai gondolkodásban is élenjáró szerepe volt a jogtudománynak. Elég csak az 1848–49-es forradalmat előkészítő nemzedékre, a Szász Károlyok, a Simion Bărnuțiuik nemzedékére gondolnunk. Jogtudományi elemzéseik logikai érveket adtak a társadalmi felemelkedésért, a nemzeti

felszabadulásért küzdők ajkára, és a társadalmi változások szükségszerűségének hangoztatásával távlatokat nyitottak a forradalmi mozgalmaknak.

A bölcelet, a későbbiekben a szociológia nemegyszer éppen jogtudományi indíttatásra vágott bele olyan kérdések kutatásába és elemzésébe, melyek a társadalmi fejlődés irányának a kifürkészését vették célba.

Ezért hat kissé furcsán, hogy napjaink romániai magyar szellemi életében mintha háttérbe szorult volna a jogtudományi érdeklődés. Hiába keressük, egyelőre nem találjuk a Jakabffy Elemérek, Mikó Imrék örököseit. Arra nem panaszkodhatunk, hogy lapjaink, folyóirataink nem végzik el a jogismertetés különben rendkívül fontos és hasznos munkáját. Hellyel-közzel népszerűsítő könyvek is megjelennek. Ezekre is nagy szükség van. Hiányérzetünk akkor adódik, ha a jogtudatot fejlesztő elméleti kutatások, a nemzetiség és a jog sajátos összefüggéseinek a vizsgálata kerül szóba. Meglepő az is, hogy szépen fejlődő filozófiai literatúránk, de még a lassan kibontakozó szociológiai kutatás is mennyire kerüli a jogtudomány problémáival való érintkezést, pedig a szocialista jog mind az elméletben, mind az alkalmazásban bőven kínálja filozófusoknak, szociológusoknak és általában a társadalomtudományok valamennyi munkásának az elemzés lehetőségét. Ha filozófiai esszéistáink legalább annyira bevonnák érdeklődési körükbe a jogbölceletet, mint mondjuk a mítoszselemezést, annak felette nagy közösségi haszna lenne, és mindenképpen siettetné a korszerű jogtudat kialakulását. Mert szemben a Hegel idézte „régí tréfával” hivatalt is, észet is, magunknak kell szerelnünk.

Benkő Samu

Mit rejteget tárcájában az író? Novellát, csattanósat?

Más ebéd utáni pihenéskor, újságolvasás közben megemészteni a napi hírek mellett egy-egy rövid írói eszmefuttatást is, és más a könyvolvasás igényességével felnyitni egy prózakötetet. A tárca egyetlen központi gondolat köré csoportosított eszmefuttatás, melynek többnyire nincs esztétikai információs értéke, inkább erkölcsnemesítő, népnevelői indulatú éli ki benne az író. Könyvkiadói szemszögből a tárca: posztumusz műfaj, az összes művek kiadása idején.

Persze, lehetne a tárca társadalmi vizsgáltságok fokmérője is: gondolunk itt Ady, Móricz, Krúdy hírlapi cikkeire. Bálint Tibor tárcái (a könyv* egyharmadát teszik) az *egyén* hibáin, gyarlóságain (irigység, érzelemhiány, elzárkózás stb., stb.) verik el a port, de olykor zsebtükörnyi terjedelemben az *élet értelméről* is értekezik bennük az író, ami kissé megütköztető. Érzékenyen fi-

* Bálint Tibor: Mennyei romok. Tárcák, karcok, novellák. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

gyeltünk a tárcák központi kérdéseire, mivel láthatólag az *egyén*-lét korlátait próbálja döntögetni bennük az író, s jogos önvédelmünkben fel-felmordultunk, amikor (úgy véltük) olyan hibákat is ráruházna az egyénre, amelyekért az esetleg nem is felelős. Itt van mindjárt a kötetnyitó tárcá, mely a félbemaradt élethez küldi a pokol tornácaira. Alapmondata ez: „No de létezik-e olyan társadalom, beleértve a legideálisabbat is, amely nem követeli meg a tehetséges egyéntől, hogy kiverekedje a maga méltó helyét az életben?” A szerző egyértelműen elveti ilyen társadalmi közeg létének gondolatát, s a megrokkant akaratot besorolja a hét főbűn mellé nyolcadiknak. Vajon valóban nem volna ilyen társadalom? A náci-korszak, a személyi kultusz idejének ismeretében nem lennék ennyire eltökélt, és a megfáradt lelkiüket nem keverném el ilyen fölényesen az önfertőzők széles táborával.

Az eszmélet hajnali óráiról írja az író: „...fölnényt éreztem a világ iránt, mert azt képzeltem, hogy a virrasztók nélkül is mindent gondosan elrendeztek az éjszaka, és semmi sem volt számomra nehéz vagy megoldhatatlan. Sőt, a gondolataim könnyedén szökkentek át a sorskérdések legalattomosabb vizesárkain is, s mindenkit boldognak, elégedettnek láttam. Pedig nem kellett volna egyéb, mint az, hogy egy kis fáradt belefeledkezéssel vegyem szemügyre a dolgokat...” Erre később rádupláz: „...minden igaz mű gyógyír az egyes ember sebeire, s minden boldog perc, amelyet ábrázol, mindannyiunk közös boldogsága is egyben.” A dolgok illetően beállítása óhatatlanul vonzza bennem a pár-gondolatot: aki szenvedésről ír, az szenvedést okoz az embereknek — s lehet-e ilyent az igazi író? S hogy félreértés ne essék, az abszurd írók lelkivilágáról csevegve, megállapítja a szerző: „...hisz mind magának retteg, aki retteg, csakhogy a félelem törvényszerűen terjed át egyik emberről a másikra, a művészetben pedig divattá válik a rémitgetés...” Gyermekek- és kamaszkorom kötelező olvasmányaiiban mindig tavasz volt, mindig kikelet, mindig virágos volt a rét (a negyedik évszak iskolai dolgozatokban létezett ezzel a címmel: A tél örömei) — egészen üdítő volt néha, ritkán, valami kis visszásságról is olvasni. Az indiánoknál a halálbüntetés egy faja volt a kacsasülttel való etetés: a rab hekegig kapta a kacsasültet, amíg megcsömörlött, megundorodott tőlük, s végül az ötvenedik sült kacsá mellett éhen halt és kiokádta a lelkét. Egyik tárcájában mégis elszólja magát a szerző: „Kihámozható-e soraink közül, hogy mi ennek a korszaknak valódi lényege és

ellentmondása?” Hát, igen, az örök boldogság hona csak az utó-piákban létezik — s mily jó olykor el-elmélázgatni róla. Máskülönben e tárcák jó része az íróról, irodalomról szól, s bennük többnyire az olvasókat rémitgeti a szerző azzal, hogy a többi író mennyi sok bűntettre készül írásaiban a békés és nyájas olvasó hamvasan üde lelkivilága ellen.

Szerettem viszont azokat a tárcákat, amelyekben a költészet szükségességéről ír a mindennapi életben (például: *A tárgyak lelke*), szerettem az egyik írás kislányának válaszát, akit, elveszett kutyáján keseregve, megszid az anyja, hogy soha nem adott enni a kutyának: „— Igaz, hogy nem adtam neki enni... De egyedül csak én játszottam vele!”, szerettem az ilyen megfogalmazásokat: „a fakónak tűnő szavak, mint a napszítta gyászlobogók, új tragédiákat lengetnek, még ha fáradtan is”, vagy: „hirtelen fölragyogó mosolya még a vajszerű kalapját is átvilágította, akár egy szép lámpaernyőt.”

A kötet második részébe 2-3 oldalnyi írásokat (karcolatokat) vettek fel, ezek közül kettő tetszett, a két legrövidebb. Az egyik egy veseátültetésen átesett alkoholistá monológja, aki azért zsibbasztja pálinkával borzongó lelkiismeretét, mert most már az anyja veséjét issza el; a másikban egy dülmiriggyel operált beteg tudja meg kisunokájától: „hogy nagytata ügysem él sokáig... És ha meghal, eladjuk a házat, nagymama pedig nálunk fog lakni a mosókonyhában.” Megfigyelhető, hogy Bálint Tibort nemcsak az írók, de más beteg emberek (!) lelkivilága is élénken foglalkoztatja. Ezúttal a kritikus berzenkedés is alábbhagy: mert, bár úgy illet volna ábrázolni, mégsem olyan boldog, egészséges és gondtalan az ember — s vajon nem a belső-külső elvárásokkal lett volna a baj? Erkölcsestemesítő morfondírozásait karcolatok sztaniolpapirosába burkolva az író, a rejtekcukorka izetlen többnyire: kisémbri, kis emberi gyengeségek zajladoznak e történetekben, hogy az írás végén elcsattintsa rajtuk az író a maga ítéletét. Amivel többször is nem tudtunk egyetérteni: például miért kellene a kispolgárnak akarata ellenére vidéken meghúzódnia, mikor a nagyvárosokba százezrekkel telepednek be a parasztok? Vagy: miért kellene mindenképpen jobban éreznie magát mondjuk Kolozson annak, aki odaszületett, s nem inkább például Kolozsváron, Marosvásárhelyen? Hogy csak a környékben maradjunk.

A kötet harmadik részébe régebbi és újabb novelláiból állított össze válogatást az író. Megrendítő olvasói élményt a *Nyári szinkőr* című novella okozott,

mellette pedig megemlíteném a *Tahiti asszonyok* és az *Egyszer mindenkít szólítanak* címűeket. Bálint Tibor előszere-ttel szokta idézni íróelődei szövegeit. A *nyári szinkörben* sikeres írói fogás-nak tartom, hogy a *Ványa* bácsiból vett idézeteket éppen egy félreállított színész mondja el, s hogy idézet és történetes ki-válóan illeszkedik egymásba: semmi esetlegesség, a keserű, fájó csehovi mon-datok szövegekörnyezete méltóképp sim-ul a századelő nagy szenvedőjének üzenetéhez. S meggyőző a történetes lé-lektani levelezése: sikerül az írónak ér-zelmileg annyira felkészülnie az olvasót, hogy a hihetetlen végkifejlet (a *Ványa* bácsi bemutatóját egy nyárikertben tartják a színészkollegák, szolidaritásuk kifejezéseként a méltatlanul félreállított és ezért züllésnek indult társukkal szem-ben) az eddig történtek természetes fo-lyományának tűnjék.

Ezekben a novellákban Bálint Tibor főleg félu-ton megrekedt művészekről, elmebajosokról, alkoholistákról és hal-doklókról ír: hol vagyunk már a tárcák böcs tanácsaitól! A *Tahiti asszonyok*ban egy sérült elméjű asszony, terápiás hip-nózisban, beutazza a világ csodálatos tájait, s megkönnyebbülten, boldogan (!) ébred (!). Lám, milyen árulkodó a no-vela, s mily konstruált a tárca, eszmefuttatás: vajon Bálint Tibor csak a hipnózis gyógyító hatását óhajtotta tu-domásunkra hozni, vagy mégiscsak azt, hogy bizony Kolozsváron kívül van még más tája is a világnak, amelyet föltét-lenül föl kellene keresni? Az utazás, ez az évezredes ösztöne, álma az embernek, az utazás — gyógymód is a fáradó lélek-nek, s mily furcsa: Bálint Tibornál, álomként, meg is valósul. Igaz, a terá-piás hipnózis, mint minden gyógymód: ingyenes. Az *Egyszer mindenkít szólíta-nak* című novellában a magáramara-dásról, elhagyatottságról, az öregkori

tehetetlenségről ír az író. Az tetszett benne, amit mint író Bálint Tibor is mérceként állított maga elé: a szenvedés és szájalom, bánat és megnyugvás egy-másbajátzsása, egymást kiegyensúlyozá-sa; amikor széthordják a múltat, és a jövőre nincs remény: akkor a jelenben felhalványlik a jóság, megértés — és a zaklatott olvasó elmosolyodik: ugye mégsem olyan szörnyűséges a világ?

Bálint Tibor csattanói úgy kívánczo-nak írásai végére, mint margarétaszál nyáron a szalmakalapra: kívánják, óhajtják történetei, hogy valamiképp el-lenponozza, feloldja, összerántsa őket. Lelki adottságaiból is következhethet ez a belső és utóbb másoktól is elvárt igény: „Igyekeztem kiművelni magamban a hajlamot az öngúnyra, és a természetem is eléggé kedélyes“ — írja magáról egyik tárcájában. Olvasás közben egyszer csak elfut az izgalom, várakozás érzése: hadd lám, hogyan is fejezi be novelláját az író?

Amikor a csattanó történésként, bele-simulva az előzőkbe, tűnik elő a mű szövetéből (*Nyári szinkör*), amikor meg-old egy kinosan elviselhetetlen hangula-tot (*Egyszer mindenkít szólítanak*), ami-kor egyszerűen befejezi a történetet, és nem akar semmit magyarázni, emelni rajta (*Tahiti asszonyok*): akkor betölti szerepét. De amikor — s ez más novel-láiban többnyire így történik — meg akarja pörgetni a történetet, fel akarja dobni a hangulatot, fokozni próbálja a feszültséget — lerántja a novellát, mint színes papírsárkányt az égről a buzgó kigyerek. Alkotói igénye messze az anekdota fölé emeli az író, szimboli-kus történései egyetemességet óhajtának kifejezni — ez esetben a cselekményre aggatott csattanó szerepét veszti.

Ha Bálint Tibor írói tárcájában több lenne a novella — mindnyájan gazda-gabbak lennének tőle.

Vásárhelyi Géza

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

STUDII DE PSIHLOGIE ȘCOLARA

Az utóbbi években számos könyv és tanulmány jelent meg a hazai pedagó-giai és pszichopedagógiai szakirodalomban, amelyek betekintést nyújtanak az oktatás és a nevelés problémáiba, és segítséget jelentenek a gyakorló pedagógusok számára a tanítás szervezésében. Ezek közül kevés vizsgálja az iskolában zajló fo-lyamatokat a lélektan szemszögéből. Ennek a szempontnak a sajátossága az, hogy a hangsúlyt a tanulási tevékenység alanyára helyezi: a tanulóra, akinek szellemi

és személyi sajátosságait, ezek fejlődését vizsgálja. A lélektani elemzés nem öncélú, hanem a tanároknak és a tanítóknak szolgáltató a korszerű pszichológiai ismeretek fényében nélkülözhetetlen támpontot az iskolai tevékenység vezetéséhez.

Ez volt a célja Kulcsár Tibor 1979-ben megjelent *Factorii psihologici ai reușitei școlare* (Az iskolai siker pszichológiai tényezői) című könyvének, amelyet a *Korunk* már ismertetett. Az idén jelent meg a *Studii de psihologie școlară* (Iskolai pszichológiai tanulmányok) című kötet, amelyet a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem lélektan karának ilyen jellegű kutatásaiból szerkesztettek Zörgő Benjámint és Ion Radu professzorok, folytatja és továbbviszi a lélektan eredményességének bizonyítását a tanítási tevékenységben.

A tanulmányok alapját a lélektan korszerű ismeretei alkotják a képességekről, az intelligenciáról, a memóriáról, a motivációról, tehát azokról a folyamatokról és tényezőkről, amelyek a tanulás szubjektív feltételeit képezik. Elemzésükkel a könyv összekapcsolja az oktatás folyamatában jelenlévő két oldalt: az ismeretátvitelt és információátadást, valamint az alakítást, formálást és fejlesztést.

A könyvben foglalt kutatások jelentős része az említett pszichikai jelenségek konkrét, a tanulási folyamaton belüli vizsgálatát mutatja be. Ion Radu például részletesen leírja a vélemények és attitűdök pszichológiai kutatásának tudományos eszközeit: az attitűdskálákat, felépítésük változatait a statisztika szabályai és alkalmazási lehetőségeik szerint.

A pszichológiai módszerek ismertetésének szempontjából különösen értékes a Zörgő—Străjescu szerzőpár tanulmánya egy új személyiségpróbáról, a „valencialeltár”-ról. Ezt a módszert a legismertebb személyiségelméletek (K. Lewin, S. L. Rubinstein, A. N. Leontyev stb.) alapján Zörgő Benjámint dolgozta ki, és segítségével a tanulók egyéniségének motivációs rugóit lehet megismerni. Az érték kategóriákkal szemben tanúsított befogadó vagy visszautasító magatartás feltárása biztosítja a befolyásolást és irányítást az oktató-nevelő tevékenységben.

A szakirodalomban pszichogenetikai próbák néven ismert intelligenciadiagnózis-módszerekről — amelyeket Jean Piaget nyomán az értelmi fejlődés szakaszos elméletének alapján dolgoztak ki (Inhelder, Longeot, Nassefat) — Kulcsár Tibor írt tanulmányt. Szemben a hagyományos tesztekkel, amelyek csupán a teljesítmény szempontjából mérik az intelligenciát, a genetikai próbák fejlődésében diagnosztizálják a gondolkodást, és maga a vizsgálat nagyon rugalmas, a gyermek sajátosságaihoz alkalmazható, ha a vizsgálatvezető kellő szakértelemmel rendelkezik.

A kötetben foglalt többi kutatás tárgyalja mind a technikai, szakmai képességek kialakítását és fejlesztését (H. Pitariu, S. Tăciulescu), mind az elvontabb értelmi, elsősorban matematikai képességek megismerését, fejlődését, egyéni különbségeit és a lemaradások behozásának módozatait (I. Beraru, V. Preda, M. Farkas).

A kutatások korszerűsége, az adatok feldolgozásának és értelmezésének magas tudományos szintje, az igényes, világos és pontos nyelvezet használata emeli az olvasmány színvonalát. Mivel a bemutatott kísérletek az oktató-nevelő tevékenységet és általában az iskola pszichológiai kérdéseit az említett sajátos szemszögből közelítették meg, szakemberek és gyakorló pedagógusok a hazai iskolapszichológia egyik alapkönyvét tarthatják kezükben. (*Editura didactică și pedagogică, București, 1980.*)

Sz. M.

SZILÁGYI DOMOKOS: VÁLOGATOTT VERSEK ÉS MŰFORDÍTÁSOK. KORTÁRSUNK, ARANY JÁNOS (TANULMÁNY)

Költőnk rangjához méltó grafikai külsőben találkozunk most újra Szilágyi Domokos korán lezárult, mégis kiteljesedett, a legmagasabb csúcspokig jutott életművének javával. Szokolczay Lajos válogatása példamutatóan lelkiismeretes, hiszen nem csupán a korábbi köteteket vette alapul, kiegészítve a versanyagot az eddig összegyűjtött kéziratok hagyatékkal, hanem végigtallózta az *Utunkot*, a *Korunkot*, az *Igaz Szót*, az *Előret*, a *Hét* évfolyamait, sőt beleolvasott a családi levelezésbe is, s az eredményről e szép könyv törzsét adó versgyűjteményben, illetve előszavában (*Lázunk enciklopédiája*) és jegyzeteiben számol be. Az egy évvel előbb a Kriterion kiadásában megjelent *Kényszerleszálláshoz* viszonyítva is tud újat mondani ez a válogatás: az Arany Jánosról írt, szubjektív hangú kismonográfia reprodukálásával s a legjelentősebb műfordítások összegyűjtésével mindenekelőtt, de még inkább az eredeti költői életműnek az eddiginél néhol teljesebb bemutatásával; a „Panoptikum” cím alá sorolt paródiák, rögtönzések, tréfák és játékok mel-

lett olyan súlyú verssel is, mint a *Magyarok*, amely az *Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből* címűnek méltó társa.

Szakolczay lényegében pontosan tájolja be ezt a hozzánk még oly közeli — szubjektív tehát egyáltalán nem lezártak érzett — életművet, amikor Szilágyi és a *Forrás-nemzedék* törekvéseit így összegezi: „Szilágyi Domokos vérebén hordta a történelmi tudást. Ama, világot s a benne fölhalmozott összes tudásmennyiséget egy hörpintésre bekebelező örök-elégedetlenek kései rokona ő, akik csak lelkükben — műveikben! — lázadtak, valójában megbújtak könyvodúikban, könyvesházaikban. S ha élesedett ott fegyverél, csak a szellemé, csak a tudásé!

Mincnyájan, ne lekezelésként hangozzék a jelző. Don Quijote-i utat jártak, s azt Szilágyi is. Humanizmusuk volt a kard, védőpajzsuk a kezükben lengetett egy szál virág.

A romániai magyar irodalom *Forrás-nemzedékének* legjobbjai, Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár s nem utolsósorban Szilágyi Domokos, a hatvanas évek fölhajtó erejében indultak, s nőttek nagygyá. Hangosságuk nem is annyira borzas, kirívó verseikben testesült meg, noha a korábban Szentimrei Jenőnél, Bartalis Jánosnál s később Méliusz Józsefnél életművet is megrengető avantgarde az ő lírájukban s más műfajú megszólalásaikban kapott egyre nagyobb tudatosságot, hanem az együtt-jelentkezés tényében.

Remek korszak. Elindult egy nemzedék — tanulmányok sora bizonyította, hogy a romániai magyar írásban tán a *legerősebb* —, s nem kellett előírászerű klapanciákat gyártani ahhoz, hogy belépőjüket megválthassák a Parnasszusra. Különben is: e megfoghatatlan helyet távolinak, sejtelmese-nek tudták. Versmegnyilatkozásuk önmegvalósító próba volt. A történelem, közeli és távoli múlt igazságában éltek. S ha tudván tudták is, hogy a Duna-medencében gyakran végigsöpört a bűnös és büntelent egyként megperzselő szél, az egymás mellett élő népek testvériségét, az egymásrautaltság tényét vallották.

Néhány érdekes életrajzi vonatkozásra is felhívja a figyelmet Szakolczay bevezetője, így a családi indítatásokra, amelyeket Szilágyi Domokos majdnai életrajzírójának kell bővebben kifejtenie. A versek értelmezése természetesen jóval nagyobb lehetőséget mutat, de az időrendet figyelembe vevő vázlat sem érdektelen. Széles körben tudatosítja adósságainkat Szilágyi Domokossal szemben. (*Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979.*)

K. L.

GHEORGHE I. BODEA: VIDA ARTIST MILITANT

A szerző a párttörténeti intézet tudományos főkutatója, a történelemtudományok doktora. Két évtizede írja ezt a könyvet. Néhány évvel ezelőtt együtt látogattunk el Vida Géza műtermébe, hogy a műltről kérdezzük. Hallgattuk szagatott beszédét, aztán, talán az illegális *Iffjúmunkás* kapcsán, a könyvekre terelődött a szó. Spanyolországi könyvtárösszejárása jutott eszébe. Elmesélte, hogy a román antifasiszta önkéntesek könyvtára egy ládában volt. A tehergépkocsi, amely sok más holmival együtt a könyveket szállította, folyóba zuhant. Az elázott könyvek helyett újakat beszerezni Barcelonába ment. Itt ismerkedett meg Pablo Casalszal...

Bodea gyermekkorában egy ideig Nagybányán élt, Vidák közelében. Kedvet kapva a rajzoláshoz, órákat töltött a művész műtermében. Nemcsak a szobrász munkáját figyelte ámulattal, hanem szavát is, amikor egy bányászcsaládban született gyermek küzdelmeiről, a művészi alkotás és egyben az emberi kiteljesedés felé vezető nehéz úttjáról mesélt. Már akkor elhatározta, hogy papírra veti az ott hallottakat. Teltek az évek, és a fiatal történész egyre jobban belelátott történelmünkbe, megismerte azt a bonyolult gépezetet, amely az emberek sorsát szüntelen mozgásával befolyásolja. Bodeát származása is segítette abban, hogy kutatómunkájának tárgyául a közelmúltat és ezen belül a román—magyar kapcsolatokat, az erdélyi népek testvériségének kialakulását válassza. Doktorai dolgozatában is erről ír, eddig megjelent könyveivel ezt bizonyítja. Többek között a most megjelenő romániai magyar lapok közül a legrégebbnek, az *Iffjúmunkásnak* ő írta meg a történetét. A lap közelgő hatvanadik évfordulójára készülve, a Politikai Könyvkiadó tervében szerepel ez a könyv.

Az elmúlt évtizedekben sokszor megfordult Nagybányán, és mindannyiszor felkereste Vida Gézát. Jegyzetei, magnófelvételei együtt gyarapodtak a levéltárakban feltárt idevágó dokumentumokkal. Így készült el ez a rendhagyó könyv, amely nem választja ketté Vidában a művészt és a közéleti embert, mert ez különben sem lehetséges, hanem a mozgalmi ember felől mutatja a művészt, mintegy a politikai tett színvonalára emelve alkotásait, egész művészetét. Vida Géza életmű-

vének középpontjában a közelmúlt leginkább zaklatott embere, a küzdelmes sorsú proletár áll.

Raoul Șorban írja e könyv fülszövegében: „Gheorghe I. Bodea könyvét olvasva a szobrász munkáiban nagy emberi, társadalmi és politikai tapasztalatokra lelünk, amelyek mindig magukban foglalják a megélt események jelentőségét, a parasztok és a bányászok életéből, a társadalmi és antifasiszta harcból leszűrt tanulságokat, valamint a kevésbé ismert, máramarosi szellemiségből táplálkozó, érdekesítően gazdag folklórt. Megtudjuk, hogy Vidát nem »vonzotta« ez a világ, mivel ő benne élt és él; nem tekinthető »szolidárisnak« a munkásosztály nehéz sorsával, mivel ő ebből az osztályból való; nem »hatolt be« kívülről a szegények környezetébe, hiszen maga is élte az életüket; nem »pillantott be« az éhező munkás otthonába, mert gyermekkorát ugyanilyen otthonban töltötte, és nem is »szimpatizált« a proletáriátussal — mint művész ebből az osztályból, ennek lelkiismeretéből sarjadt.”

A képzőművészeti kritikus nem tudja, mit kezdjen ezzel a könyvvel, mert műfajilag nehezen meghatározható. Nem is tanulmány, nem értékelés, életrajznak is szűkszavú. De mindazok, akik ezután akarnak írni Vida Gézaról, haszonnal forgatják majd ezt a könyvet. Úgy is mondhatnánk, hogy ezek után Bodea művének felhasználása nélkül nem készülhet számottevő munka Vida Géza művészetéről.

Bodea könyve tele van adatokkal és nevekkel, amelyekből kiolvasható, hogy Vida művészete a soknemzetiségű Erdélyben éppen a sokféleség hatására alakult olyanná, amilyen. A nagybányai kolónia és a táj varázsa mindenhonnan vonzotta ide a festőket, a művészetek iránt fogékonná tette a lakosságot is. Vida Géza írta: „Amikor gyermek voltam, Nagybányán minden sarkon festőállványa mellett festőkkel találkozhatott az ember. Jöttek ide a világ minden részéből.”

A történezs tudatában van annak a felhajtó erőnek, amely az ilyen „forró” helyeken az emberi haladás, a társadalmi küzdelem, a testvéri összefogás, a nemzetköziség haladó jelszavai alatt kedvező talajt teremt a művészeteknek is. Tá’an kissé magától értetődőnek találta a jelenséget, azért nem foglalkozott hangsúlyosabban vele. Pedig megérte volna. Nemcsak a sokrétű, a jelenben és a jövőben hasznosítható tanulság miatt, hanem a könyv szerkesztési gyengéit is ellensúlyozandó. A sokféle név ugyanis sokféleképpen, hol román, hol magyar vagy német keresztnévvel került be a szövegbe, indokoltan és kevésbé indokolhatóan különbséget téve egyes művészkategóriák és más személyek nevei között. Itt kell megjegyeznünk, hogy hazai könyvkiadásunkat, de a sajtót is árnyékvető felhőként követi a nevek helytelen írásának, az ékezetek hibás használatának vagy mellőzésének módja. Pedig hát, ha a szerkesztőségekben nem is, de a nyomdáknak szép számmal akadnak két, sőt három nyelven helyesen írók is.

A szerző kérésére angol és német nyelvű kivonat jelzi a könyv végén, hogy tárgya a hazai olvasókon kívül másokat is érdekelhet. Rövid, magyar nyelvű kivonattal nem lett volna célszerű ellátni ezt a könyvet: Vida Géza annyira a miénk is, hogy talán megérné egészében lefordítani.

A könyv értékét emeli, hogy mellékletein (több mint száz fotó) sok, eddig ismeretlen vagy lappangó Vida-munkát láthatunk. A kötet néhány nappal a művész halála után jelent meg az üzletekben. (*Editura Dacia. Cluj-Napoca, 1980.*)

T. K.

AZ ISMERETLEN FA. MODERN LENGYEL VERSEK ANTOLÓGIÁJA

A nálunk inkább abszurd drámái révén ismert Tadeusz Rózewicz *A teher vétele* c. versét a következő szentenciával zárja: „elfelejtik / hogy a ma költészete / harc a lélegzetért”. A Gömri György válogatásában és fordításában megjelent lengyel versgyűjtemény tartja magát ehhez az ars poeticához — poétikai és közéleti jelentőségét éppen ez biztosítja. Mint minden antológia, természetesen *Az ismeretlen fa* is egyéni szempontú; ahogy a fordító írja Cambridge-ből keltezett utószavában: „Válogatásom nem törekszik teljes objektivitásra — kitetszik belőle, kik a legkedvesebb költőim, s kik azok, akiket bár egyes lengyel barátaim nagyra tartanak, mégsem állnak hozzám közel.” Akik viszont (a fordítások számából és szintjéből kiolvashatóan) közel állnak hozzá: Zbigniew Herbert, Rózewicz, Galczyński, Czesław Miłosz, Stanisław Barańczak, Jerzy Harasymowicz, Stanisław Grochowiak.

A kortárs lengyel költészet *egészét* figyelő Gömri joggal reméli, hogy gyűjteményéből „az újabb lengyel líra gondolatgazdagságára, bátorságára és ironikus történetiségére is fény derül. Másfajta líra ez, mint a miénk, nem lehetetlen, hogy hasznunkra váljak a forgatása.” Felfedezésszámba mennek az olyan versek, mint a

Nép, *Antigoné* (Czesław Miłosz), *A ceruza álma* (Tymoteusz Karpowicz), *Töprengés a nemzet problémáján* (Zbigniew Herbert), *Tájkép* (Grochowiak), *Kéretik olvasható írással kitölteni* (Barańczak). Az *Antigoné* például a mitológiai történetet párbeszédes formában dolgozza fel, de nem távolodik el a lírától: „Ó, Isméné, ezek nemcsak szavak. / Kreón soha fel nem építheti / uralmát sirjainkon. Rendjét a kard, / a puszta fegyver nem tarthatja meg. / Nagy a halottak ereje. És soha senki / nincs biztonságban tőlük, mégha / százezer kém és millió ór is őzzené, / nem menekülhet. Várnak az órák, / gúnyosan kacagva lépnek, lépkednek / az örült körül, aki nem hisz bennük. / És mikor rendezni kell a számlát, egy kis hiba csúszik a számításba. / Kicsiny hiba, de sokszorozható. /.../ Kreón, a balga, úgy bánik velünk, mint hogyha barbár országot uralna, / mintha itt minden kő szünetlen nem idézné / a fájdalom s a remény könnyeit.“ (*Occidental Press, Washington, 1978.*)

K. L.

LŐRINCZE LAJOS: EMBERKÖZPONTÚ NYELVMŰVELÉS

A *Gyorsuló Idő* sorozat mindig elmés, találó borítólapja ezúttal is figyelemfelhívóan érdekes: nem pusztá játéadozás, nem egyszerű grafikus ötletesség társította így a szavakat: ép nyelv — ép nép, vagy más olvasatban: nyelv ép — nép ép. Akár így, akár úgy olvassuk, a könyv tartalmával összecsengően a nyelv és a nép egysége, a kettő szerves összefüggése derül ki belőle.

Lőrincze Lajos e kis kötetben a mai nyelvművelés elvi és gyakorlati kérdéseit új vetületben tárgyalja: „a nyelvi jelenségeket a nyelvet beszélő ember, a társadalom érdeke, célja szempontjából nézzük; a társadalmi hasznosság, felhasználhatóság dönt a helyes és helytelen, a jó és rossz kérdésében. [...] a nyelvművelés tárgya nemcsak, sőt manapság főként nem a nyelv, hanem az ember. Legalábbis így kellene lenni.“ A nyelvi hibát sem kell eszerint csak a nyelvben keresni, hanem a nyelvet használó emberben: a beszélőben (íróban) vagy a hallgatóban (olvasóban). A beszélő és a hallgató közti zavartalan kapcsolat feltétele az azonos nyelvi műveltség. Terjesztése a mai nyelvművelés — nyelvi népművelés — szerves része. Németh G. Béla szavaival, a mai nyelvművelő igyekszik „járatosá tenni a nyelv sajátos logikájában, sajátos szellemében a hallgatót, az olvasót, hogy azután a maga lábára állítsa a nyelvi eszmélkedés és ítélet területén“. Az embert tehát a nyelvművelő folyamat cselekvő részesévé avatja. Nyelvművelés és demokrácia, nyelvsvokás, nyelvi hitelesség (térben és időben), szavak élete és halála, a forrásoknál, nyelvjárás és köznyelv, nyelvművelés, nyelvvédelem, nyelvmegőrzés — csak néhány téma mutatóba.

A könyv számunkra sokatmondó fejezete a szerzőnek 1977-es romániai útjáról szóló élménybeszámolója. Meleg hangon ír a kolozsvári egyetemisták nagy népszerűségnek örvendő diákrádiójáról, a *Visszhangról*: „Ami a fellépő fiatalok ezen az esten a hallgatóság (és saját maguk!) örömeire produkáltak, az a legjobb bizonyítvány érdeklődésükről, izlésükről és képességeikről. Megragadó szép versek, kitűnő tolmácsolásban a mai és régebbi erdélyi magyar irodalomból (Kányádi Sándortól és Dsida Jenőtől); klasszikus zene és népdalok harmonikus találkozása, fuvola, citera halk, csendes hangja s egy kis népi zenekar életörömtől, erőttől duzzadó, fergeteges játéka — maradandó élmény, tiszta öröm volt számunkra.“

Anyanyelvünket, „ezt a sokszínű, sokarcú csodát“, megtartónkat egész életünkben tanuljuk, s minél jobban megismerjük, „annál jobban tudunk örülni sajátos jezeinek, annál inkább a magunkénak érezzük“. És hogy igazán megismerjük, állandó kapcsolatban kell lennünk vele, gyakoroljuk, hogy el ne feledjük, hogy „ez a sokhúrú hangszer el ne némuljon, hanem inkább egyre szebben, egyre tisztábban zengjen“. (*Magvető Kiadó, Budapest, 1980.*)

Sz. I.